

ทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยว ของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)¹

Thayoi Diew for Saw Sam Sai Solo by Phraya
Phumisewin (Chit Chittasewi)

สถิตย์สถาพร สังกรณีย์²

Sathitsathaporn Sangkorraanee

ขำคม พรประสิทธิ์³

Kumkom Pornprasit

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด คุณค่า และการประพันธ์ทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและองค์ความรู้ทางดุริยางคศิลป์ไทยมาใช้ในการวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดที่ปรากฏในทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ประกอบด้วย 5 แนวคิด ได้แก่ 1) แนวคิดเรื่องเพลงเดี่ยวชั้นสูง 2) ความเชื่อเรื่องการสาปแช่ง 3) การสืบทอด 4) พิธีกรรมการถ่ายทอด และ 5) การบรรเลงมีคุณค่า 4 ประการ คือ 1) คุณค่าต่อผู้รับการถ่ายทอด 2) ผู้ถ่ายทอด 3) สำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และ 4) สังคม การประพันธ์ทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวพบว่า ซอสามสาย

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²นิสิตปริญญาโท ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่ sataporn.pai@gmail.com

³Master's Degree Students in Music Department, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, e-mail: sataporn.pai@gmail.com

³ศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาดุริยางคศิลป์ หัวหน้าศูนย์เชี่ยวชาญเฉพาะทางวัฒนธรรมดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่ pkumkom@yahoo.com

³Professor Dr. in Music Department, Head of Center of Excellence for Thai Music and Culture Research, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, e-mail: pkumkom@yahoo.com

มีความเหมาะสมในการบรรเลง มีการวางโครงสร้างทางเดี่ยวในลักษณะเพลงเถา การใช้ จังหวะฉิ่งและจังหวะหน้าทับสองไม้ การใช้กลุ่มทำนองโยน การขึ้นเพลงและการลงจบ นอกจากนี้ยังมีการใช้กลวิธีพิเศษ 11 กลวิธี คือกลวิธีพิเศษในการใช้นิ้ว ได้แก่ 1) นิ้วประ 2) นิ้วพรหม 3) นิ้วแฉ่ 4) นิ้วนาคสะดุ้ง 5) นิ้วก้อย 6) นิ้วชุน 7) นิ้วควง 8) นิ้วครั้น 9) นิ้วซ่ง 10) นิ้วสะบัด 11) นิ้วรูด และกลวิธีพิเศษในการใช้คันชัก 3 กลวิธี ได้แก่ 1) คันชักจับกระต๊วแทงกระต๊ว 2) คันชักงูเลื้อย 3) การชะงักขอ ผลการวิจัยนี้เป็นการเชิดชูความรู้ทางดุริยางคศิลป์ของ สำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ในรูปแบบงานเขียนทางวิชาการที่ศึกษาดนตรีนิพนธ์ ขึ้นสูงอย่างรอบด้าน และเป็นแนวทางในการศึกษาเพลงเดี่ยวชั้นสูงอื่น ๆ ต่อไป

คำสำคัญ : ซอสามสาย ทอยเดี่ยว พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

Abstract

This research is aimed at studying the concepts, the values, and the composition of Thayoi Diew for Saw Sam Sai solo by Phraya Phumisewin (Chit Chittasewi) by using qualitative research methodology and the body of knowledge of Thai music as a basis for analysis.

The research results reveal that the concepts of Thayoi Diew for Saw Sam Sai solo by Phraya Phumisewin (Chit Chittasewi) consists of 5 concepts: 1) advanced solo music; 2) execration beliefs; 3) inheritance; 4) transmission rituals and; 5) performing techniques. In addition, Thayoi Diew for Saw Sam Sai solo by Phraya Phumisewin (Chit Chittasewi) includes four values: 1) recipient; 2) relay; 3) Phraya Phumisewin (Chit Chittasewi) school and; 4) social value. In the composition of Thayoi Diew for Saw Sam Sai solo by Phraya Phumisewin (Chit Chittasewi), it is suitable for Saw Sam Sai performing. The composition is related to the tripartite form rhythmic patterns. Due to its musical form, the piece has the identity of the Yon for the beginning and end of this solo. There are eleven special techniques for Saw Sam Sai fingering positions: 1) Pra; 2) Prom; 3) Air; 4) Nak Sa Dung; 5) Kong; 6) Chun; 7) Kwong; 8) Kran; 9) Chang; 10) Sa But; and 11) Rood. Three

ทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

special techniques using Caanchak include 1) Chab Kra Tua Tang Kra Tua; 2) Ngu Luai; and 3) Cha Ngak Saw. The results of this article are to honor the knowledge of music of Phraya Phumi Sevin (Chit Chittasewi) School in the form of academic writing that studies advanced music thesis comprehensively and a guideline for studying other advanced solo songs.

Keywords: Saw Sam Sai, Thayoi Diew, Phraya Phumisewin (Chit Chittasewi)

บทนำ

เพลงทยอยเดี่ยว เป็นเพลงที่ประพันธ์ขึ้นโดยพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ปลัดจางวางซ้าย กรมมหาดเล็ก ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแต่งขึ้นเพื่อใช้สำหรับเดี่ยวปี่โดยเฉพาะ เนื่องจากพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) มีความสามารถในการเป่าปี่ได้อย่างดีเลิศจนเป็นที่ประจักษ์ ดังที่ปรากฏในบทไหว้ครูเสภาว่า “ครูมีแขกคนนี้ชาติใครน เป่าทยอยลอยลั่นบรรเลงลือ” และผลงานการประพันธ์เพลงทยอยเดี่ยวของท่านได้รับการยอมรับจากคนดนตรีไทยรุ่นหลังให้เป็นเพลงเดี่ยวสูงสุดของคนตรีไทย และเป็นเพลงที่หาฟังได้ยากในปัจจุบัน โดยนอกจากเพลงทยอยเดี่ยวทางปี่ที่พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ได้แต่งขึ้นแล้วนั้น ยังมีทางซอสามสายที่มีความเก่าแก่ร่วมสมัยกันอีกทางหนึ่ง โดยหม่อมสุด บุณนาค ในสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ปรับทางมาจากเพลงทยอยเดี่ยวของพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) เมื่อคราวเข้าไปสอนซอสามสายที่บ้านของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และสันนิษฐานว่าพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) อาจคอยแนะนำทางเดี่ยวเพลงนี้ไว้ด้วย (พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, 2559, น. 116) หม่อมสุดได้ถ่ายทอดทางเพลงทยอยเดี่ยวนี้ให้กับหม่อมผิว ภรรยาของเจ้าพระยาอนรรักษ์รัตนราชมานิต (โต มานิตยกุล) ภายหลังจากหม่อมผิวได้ถ่ายทอดเพลงทยอยเดี่ยวไว้ให้กับเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ ต่อมาพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ได้นำพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เมื่อครั้งเป็นพระยามานพวิโรตต์ เข้าฝากตัวเป็นศิษย์เรียนซอสามสายกับเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์และเรียนอยู่เป็นเวลา 9 ปี จนได้รับการถ่ายทอดเพลงซอสามสายไว้ทั้งหมด ซึ่งรวมไปถึงเพลงทยอยเดี่ยวด้วย

โดยเพลงทยอยเดี่ยวทางซอสามสายที่พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ได้รับถ่ายทอดจาก เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ นั้น เป็นทางเดี่ยวซอสามสายหนึ่งในจำนวนสองเพลงคือ เพลงเจ็ดนอก และเพลงทยอยเดี่ยว ที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนที่พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) จะคิดประดิษฐ์ทางเดี่ยวซอสามสายเพลงอื่น ๆ ขึ้นมาในภายหลัง

ผู้วิจัยศึกษาเพลงทยอยเดี่ยวที่ผ่านมา ซึ่งเป็นงานวิจัยแนววิเคราะห์เพลงและงานสร้างสรรค์ทางดนตรีขึ้นมาใหม่ อาทิ การศึกษาเพลงทยอยเดี่ยวสำหรับระนาดเอกทางครูจางวางทั่ว พาทยโกศล ของชัยวัฒน์ พึ่งทองคำ (2549, น. 1) วิเคราะห์เดี่ยวฆ้องวงใหญ่ เพลงทยอยเดี่ยว ทางครูสอน วงฆ้อง ของนพดล คล้าทัง (2551) การประพันธ์เพลงทยอยเดี่ยว สำหรับจะเข้ ของปกรณ์ รอดช้างเผื่อน (2549) วิเคราะห์เพลงเดี่ยวจะเข้เพลงทยอยเดี่ยว : ทางครูศิวิศิษฐ์ นิลสุวรรณ ของอดิศร เวชกร (2549) วิเคราะห์การขับร้องเพลงทยอยเดี่ยว : กรณีศึกษาครูสุรางค์ ดุริยพันธุ์ ของภรภัทร์ กุลศรี (2550) วิเคราะห์เดี่ยวระนาดทุ้มเพลงทยอยเดี่ยว: กรณีศึกษาทางอาจารย์สืบทัดดี ดุริยประณีต ของภุริภัสสร มังกร (2550) วิเคราะห์เดี่ยวจะเข้เพลงทยอยเดี่ยวของสำนักหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ของสรายุทธ โชติรัตน์ (2552) เป็นต้น งานวิจัยดังกล่าวมุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับตัวบทเพลง แต่ยังไม่มีการศึกษาลงลึกในรายละเอียดถึงแนวคิดหรือแก่นของเพลงทยอยเดี่ยวอย่างจริงจัง นอกจากนี้เพลงทยอยเดี่ยวสำนักซอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เป็นทางเดี่ยวซอสามสายที่มีความเก่าแก่ร่วมสมัยกับทางปี่ของพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทำเป็นเพลงที่นักดนตรีไทยให้การยอมรับอย่างสูงสุด จึงให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาแนวคิด และคุณค่าการประพันธ์ทางเดี่ยวซอสามสาย เพื่อฉายภาพเพลงทยอยเดี่ยวสำนักซอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ให้ปรากฏเด่นชัดมากยิ่งขึ้น และทำให้ความรู้ที่ได้การศึกษาดนตรีไทยไม่ได้จำกัดเฉพาะผู้ที่เป็นนักปฏิบัติดนตรีไทย หรือนักวิชาการดนตรีไทยเท่านั้น แต่นักวิชาการและผู้สนใจงานวิชาการดนตรีไทยอื่น ๆ จะสามารถเข้าใจแนวคิดและเห็นคุณค่าของเพลงไทย ตลอดจนเกิดความซาบซึ้งในดนตรีไทยมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและคุณค่าทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

2. เพื่อศึกษาการประพันธ์ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

วิธีการวิจัย

งานวิจัยเรื่องเพลงทยอยเดี่ยวสำนักขอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและองค์ความรู้ทางดุริยางคศิลป์ไทย ดำเนินการวิจัยตามกระบวนการและขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. เตรียมการวิจัย ทบทวนวรรณกรรมโดยการศึกษาค้นคว้าเอกสาร แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการศึกษา สืบค้นและกำหนดขอบเขตการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้สำรวจและกำหนดขอบเขตการวิจัย คือ เพลงและบริบทที่เกี่ยวข้องกับเพลงทยอยเดี่ยวสำนักขอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) หลังจากนั้นดำเนินการขอจริยธรรมการวิจัยในคน สร้างแบบสัมภาษณ์และคัดเลือกผู้เข้าร่วมการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มศิษย์ขอสามสายในสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ที่ได้รับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวจนสำเร็จแล้ว และ 2) กลุ่มศิษย์ขอสามสายสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ที่เข้าพิธีกรรมรับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวแล้วแต่ยังไม่สำเร็จ จำนวน 10 คน

2. การเก็บข้อมูล โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือบทความและวิทยานิพนธ์ และดำเนินการเก็บข้อมูลจากบุคคลข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์ศิษย์ขอสามสายในสำนักขอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ที่ได้รับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) จำนวน 10 คน ได้แก่ 1) ครูศิริพันธุ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา 2) ศาสตราจารย์ ดร.ณัชชา พันธุ์เจริญ 3) ศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ 4) ว่าที่ร้อยตรีบุญธนา จำพรต 5) อาจารย์ยวีชรวชิษฐ์ หัตถ์เรืองรอง 6) อาจารย์เอกวิทย์ ศรีสำอางค์ 7) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิปปวิชัย กิ่งแก้ว 8) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพงษ์ บ้านไกรทอง 9) ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุธี จันทร์ศรี และ 10) อาจารย์อาทิตย์ จิตรมัน

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ตามหลักการของการวิจัยทางดุริยางคศิลป์ไทยและดนตรีวิทยา ตรวจสอบความครบถ้วนและความถูกต้องตามข้อเท็จจริง รวมทั้งตรวจสอบข้อมูลให้อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดของการวิจัยและนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีทางดุริยางคศิลป์ไทยและดนตรีวิทยาใช้ในการสังเคราะห์เพื่อนำไปสรุปตามวัตถุประสงค์

4. การเขียนและการนำเสนอการวิจัย ด้วยการพรรณนาแสดงแนวคิด คุณค่า และการประพันธ์ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

ผลการวิจัย

จากการศึกษาทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ผ่านมามุมมองความคิดของศิษย์ในสำนักขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) สำหรับใช้เป็นฐานคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพแนวคิด และคุณค่าทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ได้อย่างละเอียด ลุ่มลึก และชัดเจนดังนี้

1. แนวคิดและคุณค่าทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

1.1 แนวคิดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

1.1.1 แนวคิดเรื่องเพลงเดี่ยวชั้นสูง เพลงทยอยเดี่ยวได้รับการยอมรับในวงการดนตรีไทยว่าเป็นเพลงเดี่ยวสูงสุด ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เป็นเพลงเดี่ยวชั้นสูงของทางเดี่ยวขอสามสายในสำนักขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) 7 ประการ ดังนี้ 1) ผู้ประพันธ์เพลงทยอยเดี่ยว คือ พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) 2) การกำเนิดของเพลงทยอยเดี่ยว คือ เป็น “เพลงเดี่ยวโดยกำเนิด” 3) เครื่องดนตรีขอสามสาย ที่มีบทบาทหน้าที่สร้างความบันเทิงให้กับชนชั้นสูงในราชสำนัก ทั้งขุนนาง เชื้อพระวงศ์ และองค์พระมหากษัตริย์ 4) ระยะเวลา ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวเป็นเพลงเก่าที่ผ่านกาลเวลาอย่างยาวนานเกือบ 200 ปี 5) ผู้สืบทอด เป็นองค์ความรู้เฉพาะกลุ่มคนที่ถ่ายทอดกันในกลุ่มชนชั้นสูงของราชสำนัก 6) ลำดับขั้นของการเรียนรู้ ผู้ที่จะได้รับการถ่ายทอดจะต้องผ่านการเรียนเพลงเดี่ยวขั้นต้นและขั้นกลางไปตามลำดับที่พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ได้วางรากฐานไว้ และ 7) ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ คือให้ด้วยความรัก ความเมตตาที่เกิดขึ้นจากใจบริสุทธิ์

1.1.2 แนวคิดความเชื่อเรื่องการสาปแช่งในเพลงทยอยเดี่ยว ศิษย์ขอสามสายในสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ที่ได้รับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลง

ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

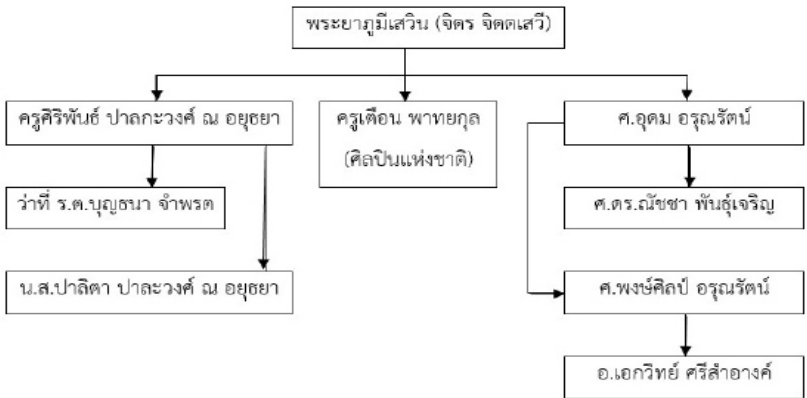
ทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) จะรับรู้รับทราบเรื่องเล่าเกี่ยวกับแนวคิด ความเชื่อเรื่องการสาปแช่งในเพลงทยอยเดี่ยวของครูพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ซึ่งในที่นี้หมายรวมไปถึงทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) โดยศิษย์ในสำนักขอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ยังคงสืบทอดยึดถือปฏิบัติ สืบต่อกันมาโดยเคร่งครัด และส่งต่อข้อมูลชุดนี้ให้กับศิษย์ขอสามสายที่จะได้รับการถ่ายทอด ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ต่อไปในอนาคต

1.1.3 แนวคิดเรื่องการสืบทอด

การถ่ายทอดให้ทายาท การถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลง ทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ให้กับทายาทของครูนั้น เกิดข้อค้นพบใน 3 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1) คุณสมบัติเรื่องทักษะ อย่างน้อยที่สุดก็คือ จะต้องได้รับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายชั้นกลางในเพลงพญาโศก ซึ่งเป็นเดี่ยวโบราณหน้าทับ ปรบไกที่มีการทำทางเดี่ยวไว้ครบแทบทุกชนิดเครื่องดนตรี ซึ่งรวมไปถึงทางบรรเลงขอสามสาย ประเด็นที่ 2) คุณสมบัติเรื่องอายุ จากการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวให้ กับทายาทใน 3 กรณี คือ กรณีที่ 1 พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสาย เพลงทยอยเดี่ยวให้กับครูศิริพันธุ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งในขณะที่รับการถ่ายทอดมีอายุ 15 ปี กรณีที่ 2 ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ รับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสาย เพลงทยอยเดี่ยวจากพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสาย เพลงทยอยเดี่ยวให้ศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ ซึ่งในขณะที่รับการถ่ายทอดมีอายุ 21 ปี และกรณีสุดท้าย ครูศิริพันธุ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ได้ถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลง ทยอยเดี่ยวให้กับเด็กหญิงปาลิตา ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งในขณะที่รับการถ่ายทอดมีอายุ 14 ปี ประเด็นที่ 3) คุณสมบัติเรื่องคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เมื่อผู้รับการถ่ายทอดเป็น ทายาทหรือบุคคลในครอบครัวของผู้ถ่ายทอดย่อมต้องได้รับการอบรม สั่งสอน บ่มเพาะ ขัดเกลาโดยตรงจากครูหรือผู้ใหญ่ในครอบครัวอยู่เป็นปกติให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ตรงตามที่ครูผู้ถ่ายทอดต้องการ

การถ่ายทอดให้ศิษย์ การถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลง ทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ซึ่งถือว่าเป็นเพลงเดี่ยวสำคัญและเป็นเดี่ยว ชั้นสูงของสำนักที่จะส่งนรวิรักษาวัวให้กับทายาทเป็นอันดับแรก แต่เมื่อไม่มีทายาทที่จะเป็น ุรุษรับการสืบทอดองค์ความรู้ นั้น ก็จำเป็นที่จะต้องหาผู้สืบทอดองค์ความรู้ต่อไปให้สูญไป

พร้อมกับตัวของผู้เป็นครู จากการศึกษาทางเดี่ยวขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ในเรื่องของการถ่ายทอดให้ศิษย์นั้น เกิดข้อค้นพบ 3 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1 คุณสมบัติเรื่องทักษะการบรรเลงขอสามสาย จะต้องได้รับการถ่ายทอดขอสามสายตามกระบวนการการเรียนรู้ที่ได้วางไว้มาตามลำดับคือ เรียนเพลงพื้นฐาน เพลงเดี่ยวขั้นต้น และเพลงเดี่ยวขั้นกลาง หากเป็นผู้ที่สามารถสืบทอดสามสายได้ก่อนแล้วก็ต้องเรียนรู้หลักการบรรเลงขอสามสายตามแบบแผนของสำนักขอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เสียก่อน ประเด็นที่ 2 คุณสมบัติเรื่องอายุ เมื่อพิจารณาถึงการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวให้กับศิษย์จากทั้งหมด 6 กรณีนั้น ผู้รับการถ่ายทอดล้วนเป็นผู้ที่บรรลุนิติภาวะตามกฎหมายแล้วทั้งสิ้นคือมีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป มีเพียงกรณีเดียว คือกรณีของศาสตราจารย์ ดร.ณชชา พันธุ์เจริญ ที่ได้รับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวนี้ ตอนอายุประมาณ 15 ปี (ณชชา พันธุ์เจริญ, สัมภาษณ์: 20 กันยายน 2563) ประเด็นที่ 3 คุณสมบัติเรื่องคุณลักษณะอันพึงประสงค์ จะเห็นว่าครูผู้ที่จะถ่ายทอดนั้นจะพิจารณาถึงพฤติกรรมของลูกศิษย์ผู้ที่จะรับการถ่ายทอดเพลงเดี่ยวสำคัญนี้อย่างเคร่งครัด โดยจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรม รู้กฎรู้ผิด รู้ดีรู้ชั่ว มีความสัมพันธ์ที่ดีจนครูมั่นใจและไว้วางใจที่จะถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวนี้ให้

ภาพที่ 1 : การสืบทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยว
ที่มา : พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (2563, น. 57)

ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

1.1.4 แนวคิดเรื่องพิธีกรรมการถ่ายทอด การเริ่มเรียนขอสามสายในสำนักขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) มีธรรมเนียมปฏิบัติของการเริ่มต้นเรียนดนตรีไทยคือ การนำชันกำนล อันประกอบไปด้วย ชันน้ำ ผ้าขาว ดอกไม้รูปเทียน และเงินกำนลจำนวน 80 บาท ไปฝากตัวเป็นศิษย์ต่อครู ซึ่งจะกระทำในวันพฤหัสบดี โดยก่อนหน้าที่จะนำชันกำนลเข้าไปฝากตัวเป็นศิษย์กับครูนั้น จะต้องไปทดลองเรียนจนครูยอมรับเป็นศิษย์จึงนำชันกำนลมาฝากตัวเป็นศิษย์ได้ หลังจากนั้นจึงได้เริ่มรับการถ่ายทอดความรู้ขอสามสายตามลำดับกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่ครูได้วางแนวทางเอาไว้คือ การเรียนเพลงในขั้นพื้นฐาน ชั้นกลาง โดยก่อนที่จะเริ่มต่อเพลงเดี่ยวชั้นสูงอย่างเพลงทยอยเดี่ยวนั้นจะมีพิธีไหว้ครูและครอบอีกครั้งเป็นการเฉพาะ ซึ่งจะทำพิธีก่อนการต่อเพลงเดี่ยวสำคัญ 3 เพลง คือ เพลงทยอยเดี่ยว เพลงเชิดนอก และเพลงกราวใน โดยศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ ได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติที่พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เกี่ยวกับพิธีกรรมการไหว้ครูเพื่อรับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยว ดังนี้

แต่ท่านมาสั่งไว้ระหว่างเพลงเดี่ยวชั้นสูง ถ้าเขาจะมาขอต่อเดี่ยว ก็ขอหัวหมบายศรีเขาเนาะ ให้เขามาไหว้ครูเสียก่อน อันนี้เจ้าคุณประสานฯ (พระยาประสานดุริยศัพท์ [แปลก ประสานศัพท์]) สั่งไว้เลย ต่อเชิดนอก ทยอยเดี่ยวกราวใน แต่มันต้องอีกชั้นหนึ่งนะ ต้องชำนาญแล้ว ถึงเอาเพลงนี้เข้าไป ไม่อย่างนั้นสีไม้ได้หรือ (อุดม อรุณรัตน์ อ้างถึงใน ณัชชา โสคติยานุรักษ์, และคณะ, 2549, น. 22)

โดยเมื่อพิจารณาถึงการเข้าพิธีกรรมไหว้ครูและครอบครูเพื่อรับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) จะแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การจัดพิธีกรรมไหว้ครูและครอบครูเป็นการเฉพาะกิจ ซึ่งจัดขึ้นเป็นกรณีพิเศษเพื่อการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวนี้นี้เป็นการเฉพาะและยังคงจัดในวันพฤหัสบดีตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ครูโบราณได้วางแนวทางเอาไว้ และ 2) การจัดพิธีกรรมไหว้ครูใหญ่ประจำปี โดยนิยมกระทำในวันพฤหัสบดีหรือวันอาทิตย์แล้วแต่ความสะดวกและความเคร่งครัดของประธานผู้ประกอบพิธี

1.1.5 แนวคิดเรื่องการบรรเลง

โอกาสในการบรรเลง โอกาสสำหรับการแสดงดนตรีนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับนักดนตรี เพราะเป็นพื้นที่ให้นักดนตรีได้แสดงออกถึงศักยภาพทางดนตรีที่เรียนรู้สั่งสมมา ทั้งยังได้แสดงออกถึงอัจฉริยภาพทางภูมิปัญญาของครูดนตรีโบราณที่ได้ประดิษฐ์คิดแต่งทางบรรเลงไว้ได้อย่างวิเศษ นาวัจจรรย์ โดยทางเดียวขอสามสาย เพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) นั้น มีสถานะเป็นเพลงเดี่ยวชั้นสูงที่มีความพิเศษ โดยจะนำออกบรรเลงต่อหน้าสาธารณชนได้ก็ต่อเมื่อมีความเหมาะสม 3 ประการคือ 1) โอกาสเหมาะสม จะต้องเป็นงานที่ถูกจัดขึ้นมาเพื่อการบรรเลงและการฟังดนตรีโดยเฉพาะ หรืองานที่มีความเกี่ยวเนื่องกับคนดนตรีเป็นพิเศษ 2) สถานที่เหมาะสม จะต้องเป็นสถานที่ที่ถูกจัดขึ้นเพื่อการบรรเลงดนตรีโดยเฉพาะ มีความเหมาะสมกับสาระสำคัญของงานที่จัดและเหมาะสมกับการบรรเลง และ 3) ผู้ฟังเหมาะสม ผู้ที่จะฟังทางเดียวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวจะต้องมีประสบการณ์การฟังดนตรีมาพอสมควร และตั้งใจมาเพื่อที่จะฟังการบรรเลงทางเดียวขอสามสาย อาจเป็นนักดนตรีหรือผู้ที่มีความสนใจในฟังการบรรเลงดนตรีโดยเฉพาะขอสามสายเป็นพิเศษ (ศิริพันธุ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา, สัมภาษณ์: 4 กันยายน 2563)

การถ่ายทอดอารมณ์ สำหรับการถ่ายทอดอารมณ์ในทางเดียวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) นั้น อารมณ์ของบทเพลงในทางเดียวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ตามความคิดเห็นของศิษย์ในสำนักขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ที่เคยนำทางเดียวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวนี้ออกบรรเลง แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ แบบที่ 1 ครูศิริพันธุ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา และอาจารย์เอกวิทย์ ศรีสำอางค์ มองในเชิงอัตวิสัย (Subjective) ว่ามี 2 อารมณ์ คือ ความโศกและความสนุก และแบบที่ 2 ศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ มองเพลงทางเดียวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวตามคัมภีร์สุโธธาถึงการ ซึ่งเป็นการมองในเชิงวัตถุวิสัย (Objective) ว่าเสียงขอมีความอาจหาญ ทำให้เกิดรสกล้า (พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, 2559, น. 114)

มารยาทในการบรรเลง สิ่งสำคัญที่นักดนตรีไทยในสำนักขอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ได้ยึดถือปฏิบัติกันโดยเคร่งครัดอย่างมากคือ เรื่องมารยาทของการบรรเลง ศิษย์ในสำนักขอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ได้รับการปลูกฝัง

ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

เรื่องมารยาทในการนำทางเดี่ยวขอสามสายเพลงต่าง ๆ ของสำนักที่ได้รับการถ่ายทอดไปบรรเลงในโอกาสที่เหมาะสมและจะต้องแจ้งให้ครูทราบหากครูยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยังยึดถือกันมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นการตรวจทานเพลงก่อนออกบรรเลงอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ศิษย์ที่จะนำทางเดี่ยวออกบรรเลงและเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับตัวครูผู้สอนว่าทางที่ได้ถ่ายทอดให้นั้นถูกต้องและสมบูรณ์ดีแล้ว

1.2 คุณค่าทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

1.2.1 คุณค่าต่อผู้รับการถ่ายทอด การเรียนขอสามสายในสำนักขอสามสายพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) นั้น มีหลักสูตรการเรียนรู้อย่างเป็นขั้นตอนที่ชัดเจน มีระบบ ระเบียบ และเงื่อนไขต่าง ๆ โดยผู้วางรากฐานนี้ก็คือพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ผู้เรียนนั้นจะต้องมีความเพียรเป็นที่ตั้ง มีความอดทนต่ออุปสรรคและความยากลำบากทั้งปวงในการที่จะศึกษาเล่าเรียน ผ่านแบบทดสอบ แบบฝึกหัดการเรียนรู้ จากขอสามสายขั้นพื้นฐานสู่ทางเดี่ยวขอสามสายขั้นต้น ทางเดี่ยวขอสามสายชั้นกลาง และทางเดี่ยวขอสามสายขั้นสูงตามลำดับ โดยที่การเรียนขอสามสายในสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) นั้นจะไม่มี การเรียนเพลงบรรเลงโดยทั่วไป จะต่อแต่ทางเดี่ยวขอสามสายเท่านั้น ดังนั้นเมื่อต่อเพลงมาจนกระทั่งได้รับเลือกให้รับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) จึงถือได้ว่าเพลงนี้เป็นรางวัลแห่งความพยายาม ความพากเพียรของศิษย์ที่มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะเล่าเรียนให้ประสบความสำเร็จ

1.2.2 คุณค่าต่อผู้ถ่ายทอด ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) มีสถานะเป็นเครื่องยืนยันถึงองค์ความรู้ของครูผู้สอนว่าเป็นผู้ที่ได้รับการรับรองจากครูก่อน ๆ ว่าเป็นผู้ที่มีรู้ความสามารถทางดนตรี เสริมสร้างสถานะความเป็นครูอันมั่นคงให้กับผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวและได้ทำหน้าที่เป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาให้กับศิษย์ในลำดับต่อไป และจากประวัติการสืบทอดอันยาวนานจากครูดนตรีไทยในอดีตอย่างพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ที่สามารถประพันธ์เพลงทยอยเดี่ยว จนกระทั่งมาเป็นทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) นั้น ว่าองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูผู้สอนนั้นเป็นองค์ความรู้ที่มีประวัติการสืบทอดอย่างยาวนานและชัดเจน ทั้งหมดที่กล่าวมานี้จึงเป็น

ส่วนหนึ่งของการสร้างความศรัทธาในตัวครูผู้สอน สร้างความน่าเชื่อถือ สร้างความเชื่อมั่นให้กับศิษย์ว่าได้เล่าเรียนกับครูผู้ความรู้ ซึ่งยังคงเป็นค่านิยมในสังคมดนตรีไทยที่มีอยู่ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

1.2.3 คุณค่าต่อสำนักขอสสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ทางเดี่ยวขอสสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) มีสถานะเป็นมรดกทางดนตรีที่สำคัญของสำนัก เนื่องด้วยเป็นทางเดี่ยวขอสสามสายที่รวบรวมทักษะและกลวิธีพิเศษในการบรรเลง ประกอบกับสถานะของทางเดี่ยวขอสสามสายเก่าแก่ตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่ตกทอดมาจนถึงพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และจากประวัติการถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสสามสายเพลงทยอยเดี่ยว ผ่านครูดนตรีคนสำคัญหลายท่านสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบันด้วยแนวคิดเรื่องค่าสাপแข่ง ยิ่งเพิ่มพูนความสำคัญของทางเดี่ยวขอสสามสายเพลงทยอยเดี่ยวให้เป็นเพลงเดี่ยวชั้นสูงโดยสมบูรณ์

1.2.4 คุณค่าต่อสังคม ทางเดี่ยวขอสสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เป็นดริยนิพนธ์สำคัญชิ้นหนึ่งของงานศิลปกรรมด้านศิลปะการแสดง โดยมีลักษณะของการสืบทอดและถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น อันเป็นความภาคภูมิใจของผู้สืบสานการบรรเลงขอสสามสายฉบับสำนักพระยาภูมิเสวิน กลายเป็นสำนักในการสงวนรักษาและสืบสานองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องด้วยความเคารพในวิชาความรู้ของผู้สร้างสรรค์เพลงสำคัญนี้ที่ได้แตกแขนงจนกลายเป็นทางเดี่ยวสำหรับขอสสามสาย ดังนั้นประวัติศาสตร์องค์ความรู้ที่แฝงไว้ด้วยแนวคิดด้านต่าง ๆ ของขอสสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ชนิดหนึ่งที่มีได้มีคุณค่าแต่เฉพาะผู้สืบสานความรู้ขอสสามสายในสำนักพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เท่านั้น แต่ยังเป็นคุณค่าและความภูมิใจของผู้ที่มีความหลงใหลในวัฒนธรรมดนตรีและสังคมอีกด้วย

2. วิเคราะห์การประพันธ์ทางเดี่ยวขอสสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

2.1 ขอสสามสายกับเพลงทยอยเดี่ยว ขอสสามสายเป็นเครื่องดนตรีที่สามารถทำเสียงได้ยาวต่อเนื่อง ช่วงเสียงของเครื่องดนตรีที่กว้าง (ลาต่ำสายทุ้ม-ลาสูงในสายเอก) และนิ้วโอดลอยที่ตรงกับนิ้วของปี จึงมีความเหมาะสมเป็นอย่างมากที่จะประพันธ์เพลงทยอยเดี่ยว

ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

ของพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ขึ้นอีกทางหนึ่งสำหรับบรรเลงด้วยขอสามสาย ซึ่งผู้ประพันธ์ทางเดี่ยวจะต้องมีความเข้าใจและมีความชำนาญในการบรรเลงทั้งปีและขอสามสายเป็นอย่างดี จึงเป็นเหตุผลสนับสนุนข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ ที่ว่าพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ซึ่งมีฝีมือในการเป่าปีและสีขอสามสายที่เป็นเลิศนี้อาจเป็นผู้แนะนำการประพันธ์ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวให้กับหม่อมสุดบุญนาค หรือไม่ก็อาจจะเป็นผู้ที่ถ่ายทอดทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวนี้โดยตรงให้กับหม่อมสุด บุญนาค ก็เป็นไปได้

2.2 การวางโครงสร้าง ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) นั้นยึดรูปแบบตามโครงสร้างทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของหม่อมสุด บุญนาค ที่ท่านได้รับการถ่ายทอดมาจากเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ ซึ่งมีลักษณะเป็นเพลงเถา และได้นำทำนองต้นทยอยเดี่ยวที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) มาเพิ่มเติมต้น โดยแบ่งโครงสร้างของทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ออกได้เป็น 8 ส่วนคือ ต้นทยอยเดี่ยว เที้ยวหวาน สามชั้น เที้ยวเก็บ สามชั้น เที้ยวหวาน สองชั้น เที้ยวเก็บ สองชั้น เที้ยวหวาน ชั้นเดียว เที้ยวเก็บชั้นเดียว และปลายทยอยเดี่ยว (พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, 2559, น. 117-118)

2.3 การใช้จังหวะ จังหวะในการบรรเลงทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ปรากฏ 2 ส่วนคือ 1) จังหวะฉิ่งที่ใช้ตีกำกับในการบรรเลงทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) มี 2 แบบคือ จังหวะฉิ่งอัตราจังหวะสามชั้นและสองชั้น และ 2) จังหวะหน้าทับที่ใช้ตีประกอบการบรรเลงทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) คือ หน้าทับสองไม้ อัตราจังหวะสามชั้นและสองชั้น

2.4 การใช้ทำนองโยน จากการศึกษาการประพันธ์ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) มีกลุ่มทำนองโยนลง 4 เสียง คือ กลุ่มทำนองโยนลงเสียงเร กลุ่มทำนองโยนลงเสียงมี กลุ่มทำนองโยนลงเสียงซอล และ กลุ่มทำนองโยนลงเสียงลา ในระบบเสียงเครื่องสายไทย

2.5 การขึ้นและการลงจบเพลง พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) (อ้างถึงในอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาภูมิเสวิน, 2519, น. 80) อธิบายการขึ้นเพลงว่า

บางท่านจะขึ้นต้นทำนองคู่ตันหรืออ่อนหวาน ซึ่งเรื่องนี้ต้องดูสถานที่ด้วย เพื่อเรียกถึงความสนใจจากคนฟัง ณ ที่นั้น ๆ แต่ถ้าห้องนั้นสงบเงียบ ต้องขึ้นต้นด้วยทำนองที่อ่อนหวาน ทั้งนี้ดนตรีถือความไพเราะเป็นเครื่องสูงสุด โดยเฉพาะซอสามสายยังมีหลักการสี่อีกอย่างหนึ่งคือ โนบทที่โอดครวญหรืออ่อนหวานก็ต้องผ่อนลมหายใจให้ได้ระยะที่ปล่อยคันชักจะทำให้เสียงซออ่อนลง การขึ้นเพลงของทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ใช้ทำนองขึ้นต้นด้วย “ต้นทยอยเดี่ยว” ในลักษณะอ่อนหวาน โดยไม่ใช้จังหวะฉิ่งและจังหวะหน้าทับตีกำกับ และเริ่มต้นขึ้นเพลงด้วยนิ้วรูตจากเสียงเรถึงเสียงซอลในสายเอก

การจับเพลงมีอยู่สองอย่างคือ จับลงด้วยอ่อนหวานหรือคู่ตัน ถ้าอ่อนหวานก็ค่อย ๆ แผ่วเสียงหายไปทีละน้อยจนหมดเสียง ถ้าจับลงด้วยความคู่ตันก็จับลงด้วยการสีให้ดังขึ้น ๆ แล้วหยุดไปโดยฉับพลัน การลงจบเพลงของการบรรเลงทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ใช้ทำนองลงจบในส่วนที่เรียกว่า “ปลายทยอยเดี่ยว” โดยใช้จังหวะฉิ่งอัตราสามขึ้นและใช้จังหวะหน้าทับสองไม้อัตราจังหวะสองขึ้น ตีกำกับ ลงจบด้วยการบรรเลงที่มีลักษณะอ่อนหวาน

2.6 กลวิธีพิเศษ กลวิธีพิเศษในการบรรเลงซอสามสาย ประกอบไปด้วยส่วนประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ นิ้วและคันชัก ซึ่งมีความสัมพันธ์อันเกี่ยวเนื่องด้วยเสียงของดนตรีโดยตรง ดังที่พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

บูรพาจารย์ท่านได้กล่าวไว้ว่า พวกเครื่องสี่ คันชักซอเปรียบเหมือนบิดา ผู้ให้กำเนิดเสียง นิ้วที่ประพรมประคุมารดา บทเพลงหรือทางเป็นของครูอาจารย์ เครื่องดีดคือการปล่อยไม้ดีด เครื่องเป่าคือลม เครื่องตีคือประคอบไม้ดีด ดังนั้น ที่ว่าการออกเสียงดีดในการเล่นดนตรี ได้แก่ การปล่อยมือทั้งสิ้น ซึ่งครูต้องให้การอบรมแนะนำและดูแลโดยใกล้ชิด (พระยาภูมิเสวิน อ้างถึงใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ, 2519, น. 74)

กลวิธีพิเศษที่ใช้ในการประพันธ์ทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ปรากฏใน 2 ส่วนคือ 1) การใช้นิ้วในการประพันธ์ทางเดี่ยวซอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) มีจำนวน 11 กลวิธี ได้แก่ (1) นิ้วประ (2) นิ้วพรม (3) นิ้วแอ้ (4) นิ้วนาคสะดุ้ง (5) นิ้วก้อง (6) นิ้วซุน (7) นิ้วควง (8) นิ้วครั้น (9) นิ้วซัง (10) นิ้วสะบัด และ (11) นิ้วรูต 2) คันชักเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญของการบรรเลงเครื่องดนตรีไทยประเภทเครื่องสี่ก็คือ คันชัก ซึ่งจะเป็นอีกสิ่งที่ทำให้

ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

การบรรเลงขอสามสายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังสามารถที่จะสร้างอารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลายในการบรรเลงอีกด้วย สำหรับการใช้น้ซังซึกที่เป็นกลวิธีพิเศษในการบรรเลงทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) จำนวน 3 กลวิธี ได้แก่ (1) คั้นซังซึกจับกระด้างทางกระด้าง (2) คั้นซังซึกงูเลื้อย และ (3) การซังซึกขอ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดและคุณค่าของทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ทำให้เห็นถึงพื้นฐานทางความคิดจากหลายส่วนที่ถูกหลอมรวมและถูกส่งผ่านนักดนตรีหลายรุ่นจนกลายเป็นแนวคิดอันเป็นรากฐานสำคัญที่ถ่ายทอดกันในศิษย์สำนักขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) อย่างลุ่มลึกและสัมพันธ์กันชนิดที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เนื่องจากทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัยเกี่ยวพันให้ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) สามารถหลอมรวมหลายเป็นองค์ความรู้ทางดนตรีที่สำคัญของสำนัก สามารถเดินทางผ่านกาลเวลาอย่างยาวนานเกือบ 200 ปี ดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางดนตรีที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในฐานะเพลงเดี่ยวชั้นสูงของสำนัก ด้วยเหตุนี้เองทำให้ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวได้แสดงคุณค่าอันเป็นเนื้อแท้ของเพลงที่สามารถพิสูจน์และอธิบายได้ด้วยเหตุและผล สอดคล้องกับบทความของณัฐรัฐวัฒน์ สุทธิโยธิน (2556) เรื่องการสืบทอดทางวัฒนธรรม ได้กล่าวว่า การสืบทอดทางวัฒนธรรม (Cultural inheritance) เป็นกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนา (Learning and development) ของมนุษย์เพื่อที่จะรักษาอัตลักษณ์ของแบบแผนทางความคิดความเชื่อวิถีทางและแนวปฏิบัติของตนเองไว้โดยอาศัยกระบวนการในการสืบทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเป็นการไหลเวียนอย่างต่อเนื่องกันไปอย่างไม่รู้จบ การสืบทอดทางวัฒนธรรมในที่นี้หมายถึงการสืบทอดในสิ่งที่ประกอบด้วยแนวคิด (Concept) รูปแบบ (Form) และเนื้อหา (Content) และวิธีการ (Method) ที่ใช้ในการสืบทอดวัฒนธรรม

สุดท้าย แก่นแท้ของทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ก็คือความรู้ ความรัก และความศรัทธา ที่เมื่อผู้ใดก็ตามที่เข้าถึงด้วยใจอันบริสุทธิ์แล้ว ย่อมนำความปิติสุขมาสู่ผู้นั้นเสมอ สอดคล้องกับคำกล่าวของอาจารย์ถวัลย์ ดัชนี (2552) ศิลปินแห่งชาติ ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ พระอัจฉริยภาพของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสดนาเฉลิมพระเกียรติ ครั้งที่ 2 ความว่า “ศิลปะคือการทำงานที่เกิดจากความรัก ความมุ่งมั่นศรัทธา หลอมรวมออกมาเป็นพลังขับเคลื่อนที่เป็นรูปเล่มของมนุษย์ในทางสุนทรียภาพ”

บทสรุป

จากการศึกษาทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ผู้วิจัยพบว่า มีแนวคิดสำคัญปรากฏอยู่ 5 แนวคิด ได้แก่ 1) แนวคิดเรื่องเพลงเดี่ยวชั้นสูง 2) แนวคิดความเชื่อเรื่องการสาปแช่ง 3) แนวคิดเรื่องการสืบทอด 4) แนวคิดเรื่องพิธีกรรมการถ่ายทอด และ 5) แนวคิดเรื่องการบรรเลง นอกจากนี้ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ยังมีคุณค่าใน 4 ประการคือ 1) คุณค่าต่อผู้รับการถ่ายทอด 2) คุณค่าต่อผู้ถ่ายทอด 3) คุณค่าต่อสำนักขอสามสายของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และ 4) คุณค่าต่อสังคม ขอสามสายมีความเหมาะสมในการบรรเลงเพลงทยอยเดี่ยว 3 ประการคือ 1) สามารถทำเสียงได้ยาว 2) ช่วงเสียงที่กว้าง และ 3) นิ้วโอดลอยการวางโครงสร้างทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวมีลักษณะเป็นเพลงเถา มีการใช้จังหวะฉิ่งและจังหวะหน้าทับสองไม้ ในอัตราจังหวะสามชั้นและอัตราจังหวะสองชั้นตีกำกับ มีการใช้กลุ่มทำนองโยน 4 เสียงคือ กลุ่มทำนองโยนลงเสียงเร กลุ่มทำนองโยนลงเสียงมี กลุ่มทำนองโยนลงเสียงซอล และกลุ่มทำนองโยนลงเสียงลา การขึ้นเพลงและการลงจบเพลงมีลักษณะอ่อนหวาน นอกจากนี้ยังมีการใช้กลวิธีพิเศษใน 2 ลักษณะคือ กลวิธีพิเศษในการใช้นิ้ว จำนวน 11 กลวิธี และกลวิธีพิเศษในการใช้คันทัก จำนวน 3 กลวิธี

รายการอ้างอิง

- ชัยวัฒน์ พึ่งทองคำ. (2549). *การศึกษาเพลงทยอยเดี่ยวสำหรับระนาดเอกทางครูจางวางทั่วพาทยโกศล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย. คณะศิลปกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัชชา โสคติยานุรักษ์, และคณะ. (2549). *ศาสตร์จารย์อุดม อรุณรัตน์*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ณัฐวิวัฒน์ สุทธิโยธิน. (2556). *การสืบทอดทางวัฒนธรรม*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://nattawats.blogspot.com/2013/04/cultural-inheritance.html> [2563, ตุลาคม 23].

ทางเดี่ยวขอสามสายเพลงทยอยเดี่ยวของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี)

- ถวัลย์ ดัชนี. (2552). *เสพศิลป์อย่างเข้าใจ แบบใหม่เรียกว่างาม*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <https://www.artopia.space/read-magazine/2020/1/9/--1> [2563, ธันวาคม 13].
- นพดล คล้าพัง. (2551). *วิเคราะห์เดี่ยวห้องวงใหญ่เพลงทยอยเดี่ยว ทางครูสอน วงฆ้อง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปกรณ์ รอดช่างเผื่อน. (2549). *การประพันธ์เพลงทยอยเดี่ยว สำหรับจะเข้*. รายงานผลการวิจัยทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์. (2559). *เสียงเสนาะขอสามสาย*. กรุงเทพฯ: อพปีทรีเอชั่นส์.
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาภูมิเสวิน. (2519). กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ภรภัทร์ กุลศรี. (2550). *วิเคราะห์การขับร้องเพลงทยอยเดี่ยว: กรณีศึกษาครูสุรางค์ ดุริยพันธุ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูริภัตสร มังกร. (2550). *วิเคราะห์เดี่ยวระนาดทุ้มเพลงทยอยเดี่ยว: กรณีศึกษาทางอาจารย์ลีศักดิ์ ดุริยประณีต*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สรายุทธ์ โชติรัตน์. (2552). *วิเคราะห์เดี่ยวจะเข้เพลงทยอยเดี่ยวของสำนักหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดิศร เวชกร. (2549). *วิเคราะห์เพลงเดี่ยวจะเข้เพลงทยอยเดี่ยว: ทางครูศิวิชัย นิลสุวรรณ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุคลากรกรม

ณัฏชา พันธุ์เจริญ (ผู้ให้สัมภาษณ์) สติยสถานพร สังกรณีย์ (ผู้สัมภาษณ์). ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2563.

พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ (ผู้ให้สัมภาษณ์) สติตย์สถาพร สังกรณี (ผู้สัมภาษณ์). ณ หมู่บ้าน
มัญจนา ปิ่นเกล้า-พระราม 5 ถนนนครอินทร์ ตำบลบางขุนทอง อำเภอบางกรวย
จังหวัดนนทบุรี. เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2563.

ศิริพันธุ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา. (ผู้ให้สัมภาษณ์) สติตย์สถาพร สังกรณี (ผู้สัมภาษณ์).
ณ ร้านอาหารซอสสามสาย 12/1 ซอยสุขุมวิท 61 แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา
กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2563.

Received: November 23, 2020

Revised: March 15, 2021

Accepted: March 17, 2021